

Oslo byarkiv har de siste årene jobbet på ulike måter med de reisendes historie, både gjennom innsamling av privatarkiv og gjennom arkiv- og historieformidling.

Oslo byarkiv er Oslo kommunes arkiv og vi er lovpålagt til å bevare kommunalt skapt materiale. I utgangspunktet er dette svært så materielt, men tema i dag er immatriell kulturarv, nærmere bestemt romanifolket/taternes immatrielle kulturarv.

Kultur er et vidt begrep og jeg vil forholde meg til kultur i vid forstand som kunnskap, handlingsmønstre og vaner vi mennesker tilegner oss som samfunnsindivider. Slik sett er vi ikke på leting etter en ekte eller opprinnelig romani/taterkultur, men eksempler på romanifolks levde liv og erfaring i møte med det reisende samfunnet og storsamfunnet. Kulturen vil også være formet av erfaringer med fornorskningspolitikken der målet var å utslette reisendes kultur og egenart. De historiske erfaringene former folks møte med det offentlige i dag, det påvirker også forholdet til Oslo byarkiv som et kommunearkiv som blant annet har arkiv etter Vergeråd og barnehjem i kommunen.

Jeg vil her reflektere rundt arkivets samfunnsrolle i å arbeide med minoritetshistorie og den nødvendige kunnskapsoverføringen fra reisende selv for å få til en helhetlig dokumentasjon og fortelling.

Dere ser forsiden på vårt hefte for skoleungdom Duri drom (lang vei) og et privat foto utlånt fra Bjørn Godin Nikolaysen til arbeidet med de reisendes historie i byen.

OSLO BYARKIVS VISJON

KULTUR
NÆRVE
ETATEN
BILDMY

Oslo byarkiv har som visjon å være byens hukommelse, hele byens hukommelse. For byarkivet er romanifolket/taternes historie viktig minoritetshistorie og oslohistorie. Arbeidet kan ses som en videreføring av tidligere innsamling av arkiv etter innvandrersorganisasjoner – et prosjekt kalt «Oslos multikulturelle arkiver» og en naturlig del av arbeidet for å nå vår visjon om å være hele byens historie.

Reisende har en lang historie i Oslo. Flere slo seg ned i byen mer eller mindre fast, mens andre var på gjennomreise. Folket har en naturlig plass i byens historie og finnes i ulike sammenhenger i de kommunale arkivene – arkiver som gir andre perspektiver enn de som finnes for eksempel i Norsk misjon blant hjemløse. I de kommunale arkivene er reisende i liten grad behandlet som særgruppe, men offentlige arkiver gir likevel ikke et helt bilde av folket. Dere kan selv se for dere hvor liten del av hele livet deres som setter spor i offentlige dokumenter, og hvor mye som skjer i møte med det private eller til og med det helt personlige.

Innsamling av privatarkiv er derfor et viktig område for Byarkivet for å kunne gi et helhetlig bilde av samfunnet, det gjelder også for reisende. Til tross for en nomadisk kultur, er Oslo en by mange reisende har slått seg ned i eller hatt som base for omreisende handel og håndverk. Livet i byen bryter med stereotypier om folkegruppen og gir rik mulighet til refleksjon rundt kultur og Oslos lange historie som flerkulturell by. Formidling av denne historien er en naturlig del av vår formidling om byens historie og egner seg godt til undervisning i dagens flerkulturelle skole.

Personliste over folketallet den 31. december 1905 i *Grønland*

(Se bemærkningerne paa sidste side)

KULTUR
NØYVE
ETATEN
BILDT

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Personernes nr.	Personernes navne.	Kjønn	Stilling i familien.	Ægteskabelig stilling.	Erhverv og livsstilling.	Åar		
	(Santlige fornavne og tilnavn; for gifte kvinder, ekker etc. tillige deres pånavn. Det fornavn, som bruges til daglig, understrepses.)	(Om bosat paa stedet (h) eller om kun midlertidig tilstedeværende personer (m).) Her opgives for de kun midlertidig tilstedeværende personer sædvanligt bosted, og for de midlertidig fraværende personer deres antagelige opholdssted paa tellingetiden.	(Om hustru, hustru, søn, datter, plejebarn, tjener, lojterende, besøgende o. s. v.)	(Gift, ugift, enke, enkemand, fraskilt o. s. v.) (Se bem. 3.)	Ogsaa hustruens særlige erhverv. Næringsvej og livsstilling ogsaa angives om fuldtidig og delvis som uanstj.	(Se forevrig bemærkn. 4.)		(Skil)
1	Adolf Fredrik Nikolaisen	m	hustru	?	Metallarbejder ubemiddet	1883		
2	Anne Marie Nikolaisen	k	h	?	Smøkkørdel ubem.	1885		
	Lido Palmur Nikolaisen	m	h	Søn	og intet ubem.	1887		
X	Elias Johansen	m	h	postersøn	og intet ubem.	1892		
5		31						
6								
7								
8								
9								
10								
11								
12								
13								
14								
15								
16								

Det er altså noen problemer med det kommunale arkivmaterialet.

- For det første så gir det offentlig skapte materialet et begrenset bilde av samfunnet og et begrenset bilde av de personene som setter spor etter seg i møte med det offentlige – kortfattet kan vi si at folk framstår som klienter, ikke hele personer.
- For det andre så snakker ikke den skriftlige dokumentasjonen til oss. Vi må stille de riktige spørsmålene for å få svar, vi må ha kunnskap for å bruke kildene.

I Byarkivets kilder er det mange spor etter reisendes liv. I de kommunale folketellingene og i Helserrådets mange fødsels- og dødsmeldinger finner vi reisende på lik linje med resten av befolkningen i byen. Her kan vi finne ut om deres slektsforhold, bosteder og yrker. Fattigvesenets hjemstavnshør og dagbøker er rike kilder hvor vi kan se hvordan de levde. Ofte er de i kilden omtalt som omstreifer, noen ganger tater eller med henvisning til Norsk misjon blant hjemløse.

Eksempelet her er fra en kommunal folketelling fra 1905. En stor leiegård på Grønland med mange navn, blant annet ekteparet Adolf Fredrik Nikolaysen og Anne Marie Nikolaysen. Vi får vite at han er metallarbeider og at hun driver med småhandel. De kom til byen i 1898.

På grunn av Byarkivets samarbeid med Kai-Samuel Vigardt kjenner til Adolf Fredrik og Anne Maries historie. Jeg kommer tilbake til samarbeidet med Kai-Samuel, men først til om Fredrik og Marie.

ROMANIMANUS ANDO BARO FORO DE REISENDE I BYEN

KULTUR
NÆRVE
ETATEN
BILDM

Adolf Fredrik Nicolaisen Bodin og Anne Marie hos fotografen i Kristiania rundt 1900 (privat foto). Ekteparet ble også kalt Slidre-Fredrik og Torpe-Maja. De tilhørte en stor reisende slekt, Torpene. Begge ble som barn registrert i Eilert Sundts fantefortegnelser, hvor det blant annet kommer fram at Adolf Fredriks far igjen var feier i Kristiania.

Da Adolf Fredrik og Anne Marie slo seg ned i Kristiania, Oslo var de blant flere reisende som fra slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet slo seg ned i arbeiderforstedene eller bodde i båt ved elvene i hovedstaden. Foto er fra Grønland i 1905 og viser Grønland kirke og Grønland skole slik det så ut da paret bodde i området (Lånt av Oslo museum <http://oslobilder.no/OMU/OB.Z06068>).

Adolf Fredrik var gjørtler og blikkenslager, og en dyktig knivsliremaker, derav navnet. Som gjørtler støpte han gjenstander i messing og som blikkenslager hadde han stor etterspørsel etter ulike husholdsvarer og takrenner. Kona solgte hans varer. Familien bodde mange år i byen, i forskjellige leiegårder. I 1904 står det i Fattigforstanderens dagbok for Kampen og Vålerenga at familien hadde bodd i Opplandsgaten de siste tre månedene etter å ha bodd i Totengata i samme bydel før dette. Likevel står det at Adolf Fredrik var «Stadig omreisende» og tilhørende statskassen, noe som betydde at han ikke hadde opparbeidet hjemstavn i byen. Men da en av sønnene ble konfirmert i 1909 står det om moren, som da var blitt enke, at hun var på vei til å bli bofast. Kristiania hadde da vært deres base for omreisende handel og håndverk i mange år.

I et hjemstavnsforhør i Fattigvesenet fra 1925 (164/204) finner vi «Torpe-Maja» igjen, nå etter 13 år på vandring. Hun hadde vært enke i nesten 20 år og reiste rundt med en ny mann. Siste bosted var en båt i Akerselva, en *taterjagt* som båten kalles i kilden. Båtene som de reisene brukte var mellomstore Foto er merket «Fantejagt» av Oscar Hvalbye fra 1904 – Rådhusgt. 1-3. (Oslo museum <http://oslobilder.no/OMU/OB.OH486>)

«Ugift kvinde Anne Marie Fredriksen, indlagt 29/5-25 i Byens Sygehus, afdeling VIII fra Uelandsgt. 65 I som lidende av [det sin] med anfald av sterke mavesmerter. Angjeldende kan ingen forklaring gi om sine forældre utenom at disse var omstreifere og døde mens angjeldende var barn. Hun mener at hun er født 7/9 1847, men kan ikke angi sted eller om hun er døpt og konfirmert. Hun er ugift og forklarer at ha fartet omkring som omstreifer fra barnsben av. Opholdt sig her i lang tid for mange aar siden, men hvor de siste mange aar atter stadig flakket omkring som omstreifer den siste tid paa en taterjagt sammen med en omstreifer Einar Engebretsen. Kom her til havnen i februar dette aar. Hun blev da syk og kom til sin søn Andreas Fredriksen, Uelandsgt. 65 I, fra hvilket sted hun den 29/5 dette aar blev indlagt i Byens Sygehus, afdeling VIII. Ikke sykeforsikret. I herværende Folkeregister er angjeldende indført som født 3/12 1853 i Tønsberg. Statsborgerforhold ikke anført, men bodd her fra 1/2 1907 til 10/2 1912, da flyttet til Skien. Overnævnte søn kan kun forklare at han mener det foran anførte er rigtig, morens fødselsdato kjender han ikke og heller ikke hendes slægt, samt at hun ikke har havt nogen tilhold her siden 1912. Statskassen §17»

MEDVIRKNING

KULTUR
NETTVEI
ETATEN
KULTUR

Byarkivets samarbeid med Kai-Samuel Vigardt startet med avlevering av morfar Ludvig Karlsens privatarkiv og hans egen samling med dokumenter og foto.

Det førte videre til et fruktbart samarbeid om formidling av reisendes historie. Foto her er fra åpningen av Byarkivets utstilling «Når endene ikke møtes. Fattigdom i Oslo før og nå» høsten 2014, hvor Kai-Samuel var en av flere samarbeidspartnere. Tema var forholdet mellom fattigdom og deltakelse, og romanifolket/taterne var en helt naturlig del av helheten – som folk har reisende blitt speiselt rammet av fattigdomslovgivning, som for eksempel forbud mot omreisende virksomhet i Fattigloven eller slik Løsgjengerloven ble benyttet til å bosette ved Svanviken, heller enn ordinær boligstøtte i kommunene.

Videre har Byarkivet ved meg og Kai-Samuel produsert et hefte for bruk i skolen, som nå er sendt ut til alle grunnskoler i Oslo med lærerveiledning.

Innsamlingen av de to privatarkivene sikrer helt unikt historisk materiale. Det er snakk om private dokumenter og foto, som gir et helt annet bilde av reisendes liv enn de offentlige arkivene alene kan gjøre.

Medvirkningen et samarbeid som sikrer kunnskapsoverføring og nødvendig kulturkunnskap. Kunnskapsoverføringen gjelder personer, slekt og levesett. Det gjelder språk og kulturkunnskap i snever og vid forstand. Det sikrer at Byarkivet ikke skriver om et folk med et utenfra blick eller slik som ofte kan skje med et utenfra blick, at personer blir karakterer eller kultur blir fryst.

Medvirkning gir bevisst formidling av historisk materiale og en viktig huskeregel er at når man skriver om historiske personer berører det også folk i dag.

ARKIVENES SAMFUNNSANSVAR

KULTUR
NÆRVE
ETATEN
BILDING

«På mange måtar er dei offentlege arkiva ein garantist for at det finst dokumentasjon om alle nordmenn. Likevel er det enkelte grupper som lett blir usynlege i dei offentlege arkiva, ved at dei sjølve ikkje kjem til orde med si eiga historie. Det er sett i verk tiltak for å bevare slike arkiv... Det vil medverke til å gjere aktivitetar, identitet, behov og problem synlege, og det vil komplettere det offentlege arkivmaterialet som allereie finst.»

Stortingsmelding 10 – 2011/2012 «Kultur, inkludering og deltaking», kap. 5.5

Arkivene har et tydelig samfunnsansvar om å sørge for demokratisk tilgang på informasjon. Hovedprinsippet vårt, i lovgivning og etiske retningslinjer for arkivarer: Rett til lik tilgang på arkiv

Arkivformidling er en viktig måte å veilede og gi informasjon om at arkiv finnes og kan brukes. Som arkivarer fungerer vi som mellomledd mellom den som spør etter opplysninger og der dokumentene finnes. Vi står i en maktposisjon i forhold til de som søker materiale, vi kontrollerer tilgangen til arkivet og vi har mer kunnskap om det enn de som søker opplysninger. Formidling vil sørger for kunnskap om arkivet og kjennskap til at det er tilgjengelig for publikum.

I tillegg er arkivet og hva som finnes i arkivet garantien for at du finnes i historien.

I Stortingsmelding 10 – 2011/2012 «Kultur, inkludering og deltaking», kap. 5.5 heter det:

«På mange måtar er dei offentlege arkiva ein garantist for at det finst dokumentasjon om alle nordmenn. Likevel er det enkelte grupper som lett blir usynlege i dei offentlege arkiva, ved at dei sjølve ikkje kjem til orde med si eiga historie. Det er sett i verk tiltak for å bevare slike arkiv... Det vil medverke til å gjere aktivitetar, identitet, behov og problem synlege, og det vil komplettere det offentlege arkivmaterialet som allereie finst.»

Offentlighetslova § 7: «Informasjon som det er gitt tilgang til etter lova her eller anna lovgivning som gir ålmenheita rett til innsyn i offentleg verksemd, kan brukas til eitkvart formål dersom ikke anna lovgivning eller retten til ein tredjeperson er til hinder for det». Veiledningsplikt i **Forvaltningsloven § 11:** «Formålet med veiledningen skal være å gi parter og andre interesserte adgang til å vareta sitt tarv i bestemte saker på best mulig måte.»

Upartisk veiledning i **Forskriften til Forvaltningsloven, kap. 2:** «Er det to eller flere parter med motstridende interesser i en sak, må veiledningen eller bistand gis på en måte som ikke kan gi grunn til å trekke forvaltningens objektivitet i tvil».

PRIVATARKIV FRA REISENDE SELV TRENGS!

Det er derfor helt nødvendig med innsamling av privatarkiv fra reisende. Uten det vil reisende stå i de offentlige arkivene kun i møte med myndighetene, og for en stor del av 1900-tallet da som klienter under Misjonen. Det vil være et helt feil bilde av folket. Gjennom private foto og dokumenter vil de reisende selv være aktørene i sin historie.

Privatarkiv etter Kai-Samuel Vigardt og hans morfar Ludvig Karlsen er unike samlinger av dokumentasjon fra fem generasjoners arbeid blant reisende. Privatarkivene inneholder private papirer og foto fra arbeidet i romaniforeninger over fem generasjoner. Samlingen dokumenterer foreningsarbeid og livet som reisende. Arkivet inneholder omfattende arbeid med bistandshjelp til slektsgransking, rettighetsdokumentasjon og erstatningssøksmål.

Ludvig Karlsen har en spesiell betydning for norske reisende. Han var en pioner innen kristen rusomsorg, etter at han selv hadde levd flere år med rus og hadde sittet i fengsel i flere år. I 1993 startet han, med flere reisende, opp en av de første romaniforeningene i Norge. Samme år gav de ut Romani-folkets ordbok. I 1997 ble Ludvig Karlsen tildelt Kongens fortjenstmedalje i gull. Mange av de reisende i Norge så på denne tildelingen som en oppreisning for hele folket. Da han døde i 2004 ble han begravet på statens bekostning. I 2011 kåret flyselskapet Norwegian han som «halehelt» og portrettet hans pryder nå ett av Norwegianers fly.

En viktig del av samlingen er Kai-Samuel Vigardts kildearbeid i ulike arkiver i forbindelse med slektsgransking og bistandsarbeid. Det har resultert i en stor samling av materiale fra ulike offentlige arkiver. I tillegg kommer en betydelig samling av foto, musikk, gjenstander og bøker. Intervjumateriale fra det pågående dokumentasjonsprosjektet Romanimanus rakrar avri! Romanifolkets egne historier er også et viktig bidrag til samlingen. Oslo byarkiv arbeider aktivt for å samle inn viktige privatarkiv fra innvandrere- og minoritetsorganisasjoner. Slike arkiver gjenspeiler samfunnet i større bredde enn det de offentlige institusjonene gjør alene.

Kilde: Oslo byarkiv, privatarkiv A-70111 Ludvig Karlsen og A-70112 Kai-Samuel Vigardt

Forholdet mellom det personlige i dag, de historiske erfaringene og den nødvendige kunnskapen for å formidle dette finnes i en av de digitale fortellingene utstillingen «Når endene ikke møtes. Fattigdom i Oslo før og nå», nemlig Kai-Samuels historie om oldefaren Godin Hagvald Nikolaysen. Historien heter «En pioner fra romanifolket»

Vise digital fortelling:

http://digitalfortalt.no/things/arven-etter-min-tippoldefar/H-DF/DF.7081?state_id=&query=godin&js=1&search_context=1&count=1&pos=0

DURI DROM. ROMANIFOLKETS HISTORIE

KULTUR
NÆR
ETATEN
BILDT

Oslo byarkivs hefte «Duri drom. Romanifolkets historie» er en læringsressurs for mellom- og ungdomstrinnet i osloskolen. Heftet er særlig relevant for samfunnsfag, norsk og RLE. I heftet presenteres romanifolket/taternes – de reisendes – historie og kultur med utgangspunkt i rike historiske kilder fra arkivet. I intervjuer møter elevene reisende som forteller om sine liv i dag.

Heftet er tilpasset både 5.-7. og 8.-10. årstrinn. Utvalget av tekster og utforming av egne læringsmål må tilpasses forventninger til elevenes forkunnskap og mulige måloppnåelse. Heftet er delt inn i korte kapitler med refleksjonsoppgaver og faktabokser som lett tilpasses undervisningen og kompetansemålene i både mellom- og ungdomstrinnet. Heftet kan brukes i sin helhet eller kapitlene kan benyttes hver for seg.

ROMANIFOLKET/TATERNE PÅ LÆREPLANEN

KULTUR
NETTVERK
ETATEN
BILDT

Nasjonale minoriteter er på læreplanen både på barneskolen og videregående, selv om undersøkelser viser at det læres bort lite.

Elevene på 7. trinn har som kompetansemål å kjenne til de nasjonale minoritetene i Norge og kunne beskrive deres rettigheter, historie og levekår. I tillegg er det rikelige muligheter til å bruke romanifolket/taterne som eksempel i mer generelle kompetansemål om historie, kultur, identitet, minoritet på alle trinn.

Utdanningsetaten i Oslo har laget forslag til konkrete læringsmål for undervisningen i 7. trinn *med henvisning til relevante sidetall i heftet*:

Jeg kan gjengi hovedtrekk i romanifolket/taternes historie, og fortelle om deres tradisjonelle kultur og levesett. (s. 4-7, 46-47)

Jeg kan gjøre rede for hvordan straffeloven i dagens Norge beskytter ulike grupperinger mot diskriminering (s. 11)

Jeg kan beskrive hvordan romanifolket/taterne levde og livnærte seg i gamle dager, sammenlikne med levesett i storsamfunnet og gjøre rede for myndighetenes hensikt og tiltak mot dem. (s. 16-17, 20-21, 23-24 og 26, 40-41)

Jeg kan fortelle om romanifolket/taterne i dag, hva som knytter dem sammen og gir dem en egen identitet (s. 38-39, 42-43, 44-45)

REISENDE I GÅR, I DAG OG I MORGEN

KULTUR
NETTVE
ETATEN
KULTUR

Unesco skriver på sine sider om den materielle kulturarven, som ikke innebærer kun kultur i snever forstand, men også annen kunnskap og tradisjon:
«Filosofi, verdier og tenkemåter overføres gjennom muntlige tradisjoner, gjennom språk og andre former for ikke-materiell kommunikasjon, og utgjør samfunnslivets fundament... Arvens immaterielle karakter gjør den særlig sårbar. Sang og dans, tradisjoner, språk og kunnskap er i ferd med å forsvinne på grunn av globalisering, konflikter og vår hurtig skiftende livsstil»

Reisende i går, i dag og i morgen – Romanimanus an pallano dives, an dives, an teisan

Linea er en av flere som har blitt intervjuet i heftet Duri drom. Hun er stolt av å være reisende.

– Hva slags slekt er du fra?

Jeg er Ros, Hartmann og Trondhjemmer. Jeg er av en svensk slekt som heter Hedenberg, og er etterkommer av knivkongen Johan Fredrik Hedenberg. «Stor-Johan», Karl Johan Fredriksen var også en av mine forfedre. Slekstilhørighet er viktig og det er ikke noe man gjør narr av. Møter jeg reisende jeg ikke kjenner, spør jeg alltid hvem foreldrene eller besteforeldrene deres er for å vite hvem de er.

– Hva synes du er viktig med den reisende kulturen?

Språket, og oppdragelsen er viktig. Man svarer ikke voksne folk, tilsnakker ikke voksne folk uten at de synes det er greit og man reiser seg for eldre. Respekt er

viktig i vår kultur. Jeg får alltid spørsmål om hvor vi kommer fra, selv om man er hvit som snø, fordi vi oppfører oss annerledes. Vi er mer utagerende med klær, hår og smykker og oppdragelsen er veldig streng. Den er strengere for jenter enn gutter, vi jenter må hjelpe til hjemme fra vi er ganske unge. Det er skarpe kjønnskiller, men så klart er det greit at jeg tar utdanning og skal ut og jobbe. Vi lever på 2000-tallet!

Arkivenes rolle er å bevare dokumentasjon, plassere kunnskap og kultur i historien og sørge for bindeledd mellom fortid, nåtid og framtid. Uten den kunnskapen reisende selv sitter på så er arkivenes dokumentasjon mangelfull, formidlingen av den kunnskapen vil være begrenset.